

Tek Parti Döneminde Devletçilik Düşüncesinin İnşası ve Dönüşümü (1923-1950)

İhsan Ömer ATAGENÇ¹

¹ Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kırklareli, Türkiye, ihsanomer.atagenc@klu.edu.tr (Sorumlu Yazar/ Corresponding Author)

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 29/10/2023 Kabul: 30/11/2023 Yayın: 17/12/2023 Anahtar Kelimeler: Tek Parti Dönemi, Türkiye İktisadi Tarihi, Erken Cumhuriyet Dönemi Ekonomisi, Devletçilik, Kemalizm JEL Kodları: N15, P43, Z18	Devletçilik, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin gündemine giren konuların başında gelmektedir. Gerek İttihat ve Terakki gerekse de Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ekonomi gündemin esas konusu olmaya devam etmiştir. "İktisadi bağımsızlık" fikri üzerine inşa edilen ekonomik fikirler 1930'lu yıllarda "devletçilik" politikasının hayata geçirilmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak ülkenin kendi öz kaynakları ile bağımsız bir model kurmasını amaçlayan devletçilik ulusal ölçekte kabul görmüş bir yoruma sahip değildir. Bir yandan geçmişin mirasını korumaya çalışırken öte yandan 1930'lu yılların gerçeklerine göre kendisini yenilemek istemektedir. Ekonomi politikalarının hedeflerinin belirli olmasına rağmen bu hedeflere nasıl ulaşılacağı 1930'lu yıllardan itibaren önemli tartışmalara sahne olmuştur. Öte yandan dönemin uluslararası konjonktüründeki değişimler de devletçilik politikalarının seyrini değiştirmiştir. Buna karşılık "devletçilik", 1930'lu yıllarda "Üçüncü yol" olarak tanımlanmış ve mevcut sistemlere karşı Türkiye'nin alternatif bir model geliştirdiği iddia edilmiştir. Bir model olmaktan çok bağımsızlık arayışı olan devletçilik kendi döneminin hem ulusal hem de uluslararası dinamiklerine göre şekillenen bir içeriğe sahip olmuştur. Bu çalışma devletçilik düşüncesinin inşası ve dönüşümünün tarihsel arka planı üzerinden açıklama amacı taşımaktadır.

The Construction and Transformation of the Idea of Statism in Single Party Period (1923-1950)

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 29/10/2023 Accepted: 30/11/2023 Published: 17/12/2023 Keywords: Single Party Period, Economic History of Türkiye, Economics of Early Republican Period, Statism, Kemalism Jel Codes: N15, P43, Z18	Statism has been one of the main issues on the state's agenda since the second half of the 19th century. Economy continued to be the main topic of the agenda in both the Committee of Union and Progress and the founding years of the Republic. Economic ideas built on the idea of "economic independence" resulted in the implementation of the "statism" policy in the 1930s. However, statism, which aims to establish an independent model with the country's resources, does not have a nationally accepted interpretation. While trying to preserve the legacy of the past, it also wants to renew itself according to the realities of the 1930s. Although the goals of economic policies are certain, how to achieve these goals has been the scene of important discussions since the 1930s. On the other hand, changes in the international conjuncture of the period also changed the course of statism policies. On the other hand, "statism" was defined as the "Third Way" in the 1930s and it was claimed that Türkiye had developed an alternative model against the existing systems. Statism, which is a search for independence rather than a model, has a content shaped according to both the national and international dynamics of its period. This study aims to explain the construction and transformation of the idea of statism through its historical background.

Atıf/Citation: Atagenc, Ö. İ. (2023). Tek Parti Döneminde Devletçilik Düşüncesinin İnşası ve Dönüşümü (1923-1950), *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 77-91.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Devletçilik düşüncesini, 1930'lu yıllarda başlayan bir uygulamanın ismi olarak ifade edilmesine rağmen arkasında tarihsel bir mirasa sahip olan ve köklü bir programatikten ziyade ülkenin içinde bulunduğu iktisadi krizden çıkış yollarını hızlı şekilde bulmaya çalışan bir çaba olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. Öte yandan devletçilik düşüncesi sabit bir anlama karşılık gelmediği gibi 1930'lar merkeze alındığı zaman çıkan tabloda pek çok farklı görüşün bir rekabet alanı olarak da göze çarpmaktadır. Bu çalışmada öncelikle devletçilik düşüncesinin tarihsel mirasına bakılarak sürekliliklerin nerelerde olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Ardından Kemalist iktidarı devletçilik temelli bir politikaya yönlendiren temel nedenler süreç içinde ele alınacaktır. “İktisadi bağımsızlık” kavramının merkezinde olduğu devletçilik düşüncesinin esnek sınırları nedeniyle ülkede birbirinden farklı devletçilik yorumlarının ortaya çıkması ile iktidarın uyguladığı bu politikadaki esneklikler arasındaki ilişkinin niteliğine de değinilecektir. Devletçilik, gerek geçmişin mirası gerekse tarihsel süreç içindeki kırılmalar ve çözülmesi gerek acil sorunların dayattığı pragmatizmin etkisi altında tek anlamlı ve sabit bir modeli değil “iktisadi bağımsızlık” hedefine nasıl ulaşılacağına dair karmaşıklığı bünyesinde barındıran bir arayış olarak görülmektedir.

1. DEVLETÇİLİK DÜŞÜNCSİNİN TARİHSEL İNŞASI

Devletçiliğin kuruluşuna dair anlatının merkez noktası bu kavramın 1930'lu yıllardan itibaren kullanıldığı ile ilgilidir. “Devletçilik” ilkesinin altı oka dahil edildiği 1930'lu yılların bu yorumu ne denli güçlü kıldığı ortadadır. Ancak devletçilik kavramının açık bir biçimde kullanılmadığı 1920'lerin iktisadi ortamı her ne kadar 1930'lardan farklı özellikler taşıyor ise de bu durum devletçiliğe dair bir algının yokluğunu kanıtlayacak ölçüde değildir. Çünkü devletçilik kavramından anlaşılması gereken husus yalnızca 1930'lu yılların iktisadi politikaları ile sınırlı değildir. 1920'li yıllar ile 1930'lu yıllar arasındaki iktisadi rejim farklılığı bir tarihsel gerçekliğe elbette tekabül etmektedir. İki on yıl arasında tarihsel koşullar ve iktidarın temel tercihleri arasında önemli bir farklılık oluşturduğu hiçbir biçimde göz ardı edilmemelidir (Boratav, 2006: 14). Ancak devletçilik kavramına bir bakış açısı geliştirirken Cumhuriyet iktisadının kökenindeki “milli iktisat” kavramının devletçilik politikaları ile kurduğu ilişkiyi merkeze alarak bu yaklaşımın yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Devletçilikten anlaşılması gereken, devletin ekonomiye müdahalesi üzerine kurulu bir iktisadi rejimin ortaya çıkmasıdır. Her ne kadar dönemin kendi tarihsel koşulları bağlamında 1920'li yıllarda devlet müdahalesi 1930'lu yıllardaki kadar kuvvetli olmasa da İttihat ve Terakki döneminden miras alınan “milli iktisat” kavramının devletçiliğin oluşmasında oldukça önemli bir kilometre taşı olduğunu tespit etmek gerekir (Toprak, 2012: 560). Milli iktisat döneminin en önemli mirası, devletin ekonomiye güçlü bir müdahalesi ile devletin yarı-sömürge olmaktan kurtulabileceği “bağımsız” bir iktisadi model kurmaya yönelik bir amaç taşımasıdır. Bağımsız bir iktisadi modelin kurulabilmesindeki en önemli araç ise Türk ve Müslüman girişimcilerden oluşacak bir “milli burjuvazi”dir. İttihat ve Terakki döneminden Cumhuriyet ekonomisine geçiş sürecindeki en önemli sürekliliklerden biri “milli burjuvazi” kavramı üzerine inşa edilmiştir (Kuruç, 2012: 250).

Kurucu iradenin 1923 Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi'nde aldığı kararlara da bakılacak olursa “milli burjuvazi”nin yeni dönemde bağımsız iktisadi gelişmenin motoru olarak ön plana çıktığını görmek mümkün olacaktır (İnan, 1989: 19-20). Bu karar bir açıdan İttihat ve Terakki döneminde yarım kalan bir projenin tamamlanması işlevini de görmektedir. Devletin teşviki ile ortaya çıkacak bir girişimci sınıfın Cumhuriyet ekonomisinin temel hedefi olan “sanayileşme”nin motoru haline gelmesi 1930'lu yıllara kadar devletin iktisadi politikalarının temelini oluşturmuştur (Pamuk, 2015: 174). Kongrenin kendi dinamiklerine de bakıldığı zaman devletin eldeki imkanlarla ne yapmak istediği çok daha belirgin bir hal alacaktır. Kongrede farklı meslekleri temsilen bulunan delegelerin söz hakkı ve kongre sonunda alınan kararlar bağlamında sermaye sahiplerinin sesinin çok daha gür çıktığını ifade etmek gerekir (Timur, 2001: 69). Sermayenin sesinin daha gür çıkmasının iki önemli sebebi bulunmaktadır. Bunlardan biri devletin “milli burjuvazi” merkezli bir yatırım kararı, diğeri de Kurtuluş Savaşı'nın sınıfsal ittifakında sermayenin ve toprak ağalığının güçlü bir role sahip

olmasıdır. Devlet perspektifinden sanayi ve tarım emekçilerinin hem bir sınıf olmaması hem de mevcut iktidara rakip bir siyasal faaliyet içinde girmelerinin talep edilmemesi de 1920'li yıllarda sermayenin iktidar ile kurduğu ilişkilerin kuvvetine bağlı olarak seslerinin daha gür çıkmasını da sağlamıştır (Timur, 2001: 71).

Devletin kendi eliyle bir burjuvazi sınıfı yetiştirmesi ve özel girişimciliğin bizzat devlet eliyle teşvik edilmesi ilgili dönemin iktisadi modelinin “liberalizm” kavramı ile tanımlanmasına da neden olmaktadır. Öte yandan Lozan Antlaşması'na en Ticaret Protokolü gereğince 1929 yılına kadar devletin gümrük duvarı inşa edememesi, bu sebeple de her türlü dış ticari etkiye açık olması devletin ilgili dönemdeki rejiminin liberalizm kavramıyla ilişkilendirilmesini kuvvetlendirmiştir (Koral Türk ve Çetin, 2013: 331). Üçüncü bir örnek olarak da kurucu iktidarın önde gelen isimlerinden ve müstakbel Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin lideri Ali Fethi Okyar'ın dönemin önde gelen iktisatçılarından Keynes'in bir kitabının çevirisi de verilebilir. Okyar, Keynes'in “Versay Barışı'nın İktisadi Sonuçları” olarak bilinen kitabını (2018) Cumhuriyetin kuruluş sürecinde Türkçeye çevirmiştir. Ağır ve Özveren'e göre Keynes, devletlerin dış ticaret yoluyla Versay Barışı'nın olumsuz sonuçlarının aşılabileceğini ve böylelikle de yeni bir savaş ihtimalinin önünün alınabileceğini belirtmekteydi. Okyar da bu çevirisiyle dış ticaretin gelişmesiyle tesis edilecek bir barış ortamı fikrini gündeme getirmiş ve 1920'li yılların dış politikasına “liberal” ekseninden bir müdahalede bulunmuştur (Ağır ve Özveren, 2018: 208). Ancak 1920'lerin iktisadi modelinin ve “milli burjuvazi” kavramının liberalizmle kurduğu ilişkiye yeniden göz atmak gerekmektedir. Zira dönemin politikasının liberalizm kavramıyla açıklanabilmesi için öncelikle “birey”in ne anlam ifade ettiğinin açıklanması gerekmektedir. Birey kavramını ise iktisattan önce siyasal bir bağlam içine oturtmak faydalı olacaktır. Kul ve tebaa gibi devlet hegemonyası altında ezilen bir negatif kolektif kimliğin yerine sekülerliği ve özgürlüğü tarif eden birey kavramının kullanımı ilk olarak siyasal alanda geçerlidir. Ancak kavramın yerli bir girişimci sınıf yaratma projesi içine dahil edilmesi ve özel mülkiyet kavramıyla birlikte sıkça kullanılması kavramın iktisadi kökenlerinin belirginleşmesini de sağlamıştır.

Burjuvazinin kapitalizmin inşası sürecindeki merkezi rolü, onun devletle kurduğu ilişkinin ikircikli olmasını sağlamıştır. Burjuvazinin devlete “rağmen” attığı adımlar, devletle birlikte büyüme süreci merkeze alınarak gözden kaçırılmamalıdır. İmparatorluklara karşı ulus-devletlerin inşa sürecinin literatürdeki “ilerici” rolüne binaen geliştirilen “burjuva devrimi” gerçeği burjuvazinin mevcut iktidarlara karşı sağladığı görece başarının ifadesidir. Bu bağlam ise burjuvazinin mevcut iktidarlara karşı ve onlara rağmen yükseldiğini de göstermektedir (Timur, 2001: 72). Burjuvazinin var olan sistemi yeniden inşa eden değil mevcut sisteme karşı kendi düzenini yaratan aracı rolü, Türkiye'deki örneğinden büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Bu da “milli iktisat” kavramı ile yakından ilişkilidir.

Kapitalizmin gelişim göstermediği coğrafyaların süreç içinde sömürge veya yarı-sömürge haline gelmesi, siyasal olarak bağımsızlıklarını elde etmeye çalışan devletler açısından farklı yolların bulunması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Alman milli birliğinin sağlanması sürecinde List ve Schmoller gibi iktisatçıların öncülüğünde ortaya çıkan “milli iktisat” düşüncesi, devletlerinin geleceği açısından sermayenin bizzat devlet eliyle yaratılması gibi bir formülün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sermayenin devlet eliyle yaratılması olarak tarif edilen “milli iktisat” düşüncesinin aracı devlet kontrol ve gözetiminde büyümesi planlanan milli burjuvazi eliyle gerçekleştirilmek istenmiştir (Toprak, 2012: 96). Almanların emperyalist mücadeleye geç dahil olması ve kapitalizmin bu coğrafyada batısı kadar gelişim göstermemesi onların farklı bir büyüme modeli ortaya çıkarmasını sağlamıştır. Osmanlı da tıpkı Almanya gibi baskı altında olan bir yarı-sömürge devlet olarak benzer bir yoldan hareketle kapitülasyon zincirleri ile bağlı bir ekonominin kurtuluşu için çözüm yolu aramaya başlamıştır (Sander, 2014: 222-223). İşte bu noktada hedeflenen iktisadi modelin aracı olan “milli burjuvazi”, kapitalizmin gelişim sürecindeki görece özgür burjuvazinin özelliklerini taşımaktan ziyade devletle uyum içinde çalışan bir bürokrat rolündedir. Klasik örnekte burjuvazi ile iktidar arası bir çatışma gözlemlenirken milli burjuvazi örneğinde devlet eliyle oluşan ve devletle uyum içinde bir sınıfın ortaya çıktığı görülmektedir.

“Uyum” kavramı devletçiliğin inşası sürecindeki en kritik kavramlardan biridir. Buradaki “uyum” yalnızca iktisadi ilişkileri açıklayan değil bir bütün olarak devletin inşa sürecini açıklayacak kadar geniş bir anlama sahiptir. Kurucu iradenin “sınıf” kavramıyla mesafesine dayanan bu husus, çatışmacı değil uyumcu teorilerin geçmiş dönemden devralınmasını ifade etmektedir. Kemalist iktidarın “sınıf” kavramıyla arasındaki mesafenin yine geçmiş dönemle arasındaki süreklilik ilişkisinin bir yansıması olarak görülmelidir. *A priori* bir tercihten ziyade güncel ihtiyaçların pratik çözümlerine dair bir tercih olma vasfı ve daha kuvvetli olan uyumcu teorilerin kabulü sınıf kavramının göz ardı edilmesi ile sonuçlanmıştır. Zira sınıf ile çatışma kavramının sıkı birlikteliği dönemin iktidarının acil sorunları çözebilmesinin anahtarı olarak görülmemektedir (Toprak, 2013: 333). Öte yandan Osmanlı’nın son döneminde daha da sertleşen toplumsal yarılmalar ve imtiyazlı grupların yükselişi de göz önüne alındığında Cumhuriyet döneminin “sınıf” kavramına yaklaşımını pragmatik gerekçelerle değerlendirmek çok daha yerinde olacaktır.

Merkezi ve güçlü bir iktidar ile onun çevresinde uyumlu bir biçimde çalışacak bir bürokrasi ve toplum inşa etmeye çalışan Kemalist iktidarın devletçilik ile ilgili yorumu da aynı noktadan hareket etmektedir. Bu bağlamda “milli burjuvazi”, devlet merkezli bir sanayileşmenin yürütücüsü olarak bir pozisyon elde etmiştir. 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu aracılığıyla gücünü pekiştiren yeni sınıf devletin yeni “imtiyazlı” grubu olma yönünde önemli adımlar atmaya başlamıştır. “Milli burjuvazi” projesiyle devlet içinde yeni bir imtiyazlı sınıfın yaratılması ve Celal Bayar- İş Bankası örneğinde görüldüğü gibi Avcıoğlu’nun tabiriyle “aferistler”^{*} (Pamuk, 2015: 182) olarak bilinen finans-kapitalin ortaya çıkışı gerek devletçilik meselesinde gerekse sınıf meselesinde iktidarın görüşünü önemli ölçüde yansıtmaktadır. Devlet eliyle yaratılan yeni imtiyazlı sınıfın Kemalizmin halkçılık ilkesiyle örtüşmediğini de ifade etmek gerekir. Zira “imtiyazsız, sınıfsız ve kaynaşmış” bir topluluk olma hedefiyle yola çıkan halkçılık, milli burjuvazi engeline takılmıştır.

Devletçilik meselesine geri dönüldüğünde 1920’li yılların iktisadi politikalarının “liberalizm” olarak adlandırılmasına rağmen ilkesel olarak liberal bir düzlemle uyum sağlamadığını görmek gerekir. Daha önce de ifade edildiği gibi her ne kadar 1920’li yıllarda devletçilik kavramıyla doğrudan karşılaşmak mümkün olmasa da bu dönemi “liberalizm” kavramıyla da ifade etmek oldukça eksik olacaktır. Bu döneme dair yapılacak yorumlarda devletin geçmiş dönemden aldığı hem teorik hem de kurumsal mirası göz ardı etmemek gerekir. 1920’li yıllarda inşa edilen Cumhuriyet ekonomisinin içinde bulunduğu imkanları da eklediğimiz zaman devletin rasyonel ve planlı model kuramadığı, bunu yapabilmesinin şartlarının da olgunlaşmadığı görülebilir. Eldeki kısıtlı imkanlarla bağımsız bir iktisadi model kurmaya çalışan bir iktidarın iktisadi politikalarını kuramsal eksende tartışmanın ve kavramlara indirgemenin zorlukları bu bağlamda daha net bir biçimde görülecektir (Kuruç, 2012: 249-255).

2. 1930’LARDA “RESMİ İDEOLOJİ” OLARAK DEVLETÇİLİK

1930’lı yıllara gelindiği zaman devletçilik üzerine düşünmenin ve üretmenin çok daha mümkün olduğu bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu dönemin hem iç hem de dış dinamikleri ülke açısından yeni bir kimlik arayışına sahne olmuştur. Gerek ulus-devlet inşası sürecinin iç bunalımları gerekse siyasal ve iktisadi dış krizlerin etkisi ülkenin yeni süreçte kendisine bir kimlik edinme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir (Ahmad, 2012: 79). 1929 yılı Türkiye’nin devletçiliğe geçiş sürecindeki en önemli aşamalarından biridir. Devletçiliğe geçiş ile devletçilik tartışmalarının şiddetlenmesi de yine benzer bir döneme rastlamaktadır. 1929 yılının iki önemli anlamı bulunmaktadır. Bunlardan ilki tüm dünyayı etkisi altına alan bir iktisadi krizin başlaması, diğeri de Lozan Antlaşması’na bağlı ek Ticaret Protokolü uyarınca ülkenin gümrük duvarı inşa etme yasağının sonlanmasıdır. Her iki önemli gelişmenin aynı yıla denk gelmesi devletçilik eksenli bir dönüşüm başlangıcı anlamında oldukça kritik bir öneme sahiptir.

Krizin ülkeleri kendi iç alanlarına daha çok yoğunlaştırması, ekonomide koruma tedbirlerinin yükseltilmesi ve “himaye” kavramının yeniden dolaşıma girmesi 1930’lu yılların iktisadi modelinin

* “Aferist” deyimini ağır suç manasında kullanılarak, iş hayatında kâr elde etme peşinde olan bürokratları tanımlayan bir kavramdır. Bu kavramın kullanıldığı çalışmalardan biri için bkz. (Avcıoğlu, 1975: 182).

genel özellikleri arasında yer almaktadır (Pamuk, 2015: 190). Türkiye'nin de yakından etkilendiği bu bunalımın sonucunda iktidarın uzun süredir gerçekleştirmek istediği bir modelin adımlarının atılmaya başladığını da görmek gerekmektedir. Her ne kadar 1920'li yılların "milli burjuvazi" mirası ve özel mülkiyete dair devletin defaatle güvence eksensiz söylemi "liberal" bir zeminde niyet okumasını güçlendirse de devletin ekonomide özel sektörü "ulusal çıkarlar" bağlamındaki denetleyici rolü, ekonomide korumacı tedbirler alabilmenin önünün hukuksal olarak da açılması ve bireyin çıkarlarının devletin çıkarları ile uyum için olması ihtiyacı böylesi bir niyet okumayı engelleyecek bir içeriğe de sahiptir.

1930'larda dünyanın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu yeni duruma karşılık iktidarın yeni bir yol arayışı içine girdiğini de söylemek mümkün olacaktır. "Devletçilik" kavramının bu bağlamda ilgili dönemin hem siyasal hem de iktisadi ruhunu oluşturan bir kavram olduğunu ifade etmek gerekir. Devletçiliğe iktidar perspektifinden bakıldığı zaman dünya ölçeğinde yaşanan bir bunalım haricinde iç dinamikler de bu sürecin başlamasında etkili olmuştur. İç dinamiklerden kastedilen husus, 1920'li yıllarda devlet teşviki ile oluşturulmak istenen burjuvazi sınıfının gerekli verimi gösterememesi ve kendisine sunulan imkanı devletin ekonomi politikaları doğrultusunda kullanamamasıdır. Milli burjuvazinin 1920'li yıllardaki başarılı sayılmayacak faaliyetinin iktidardaki karşılığı burjuvazinin alanının sınırlandırılarak devletin çok daha fazla ağırlığını hissettirdiği bir modele geçmek olmuştur (Boratav, 2006: 141).

Bu modelin incelenmesi literatürde genel olarak tek bir noktaya indirgenmekte ve bu indirgeme süreci de doğrudan bir savunuyu ya da karşıtlığı içinde barındırmaktadır. 1930'ların devletçiliği üzerine sürdürülen tartışma bu çalışmanın konusu dışında olduğu için incelemeye tabi tutulmayacaktır. Ancak devletçiliğe dair bu indirgemeye karşılık olarak bu dönemin kendi içinde oldukça farklı tutumları bir arada sergilemeye çalıştığını da söylemek gerekir. Devletçilik üzerine ortaya çıkan literatürde ağırlık verilen iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki dönemin iktisadi politikalarının savunusu ekseninde ortaya çıkan sanayileşme ve büyüme vurgusudur (Kıpal ve Uyanık, 2001: 173). Eleştirel eksende ortaya çıkan vurgu ise bu dönemin devletin zaten başından itibaren benimsediği kapitalizmin milliyetçi bir eksende yarattığı milli bir finans-kapitalin inşa edilmesidir (Başkaya, 2009: 56-57).

Bu dönemde devletçilik fikrine esas ruhunu veren kavram "üçüncü yol" kavramı olacaktır. İktidarın bu dönemdeki temel hedefi, devletin kendine kimlik aradığı bu dönemde iki başat sistem dışında kendisine alternatif bir yol arama çabasıdır. Kapitalizm ve sosyalizm dışında yeni bir yol arayışını içine giren iktidarın bu hedefi iki temel uygulamadan tamamen farklı bir uygulama ile ulusal sanayileşme sürecinin sağlanmasıdır (Bülbul, 2019: 11). Sınıf kavramına bakışındaki söylemsel reddediş ise devletin siyasal devletçiliği ile de yakın ilişki içindedir. Milli burjuvazi örneğinde görüldüğü gibi devletin kendi eliyle oluşturmak istediği yeni girişimci sınıf devletle paralel faaliyet göstermesi talep edilen bireylerden oluşmalıdır. İktidarın kendisine herhangi bir rakip tanımadığı bu dönem yalnızca siyasal iktidarı ile değil aynı zamanda iktisadi iktidarı ile de yakından ilgilidir. Ülkenin geleceği konusunda tek belirleyici olmak isteyen devlet üzerine yatırım yaptığı burjuvazinin de kendi denetimi dışında olmasını istememiştir. Aynı durum ülkedeki emekçi sınıflar açısından da geçerliliğini korumaktadır.

Bu iki vurgu literatürdeki devletçilik tartışmalarının iki ana akımını oluşturmaktadır. Öte yandan 1930'lu yılların pratiğine bakıldığı zaman iktidarın iki farklı koldan iktisadi politikalara müdahale etmeye çalıştığı görülecektir. Bunun en belirgin örneği doğuşundan çöküşüne kadar geçen 99 günde her daim Atatürk'ün gölgesinin hissedildiği Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'dir. Devletin iktisadi politikalarını denetlemek üzerine Ali Fethi Okyar ve çevresinin "liberal" fikirlerinin önemli olduğunu düşünen Atatürk açısından hem demokrasi sürecinin gelişimi açısından hem de iktisat politikalarına daha doğru bir yön tayin edilmesi açısından böylesi bir yapıya ihtiyaç duyduğunu ifade etmek gerekir. Ancak SCF'nin çok kısa süre içinde ülkedeki tüm muhalefetin kendisini göstermeye çalıştığı bir mecra haline gelmesi ve iktidarın SCF'yi kendisine "rakip" olarak görmeye başlaması, SCF'nin kuruluş amacından farklı bir yere doğru ilerlemeye başladığına dair endişe bu partinin sonunu da hazırlamıştır (Emrence, 2006: 39). Kısa süren SCF deneyiminin ardından iktidarın yeniden ekonomi politikalarında kendisiyle baş başa kaldığı görülecektir.

1930'lu yıllarda devletçilik politikalarını etkileyen iki önemli gelişmeden daha söz edilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki yeni bir yol arayışını teşvik eden hatta hızlandıran bir süreç olarak Atatürk'ün Anadolu genelinde yaptığı yaklaşık üç ay süren gezidir. Gezinin sonunda Atatürk'ün devrimin ülkenin geneline yayılmadığına dair geliştirdiği kanaati O'nun siyasal olarak çok daha acil ve köklü adımlar atmasını beraberinde getirmiştir. Devletin kimlik arayışındaki aciliyetin en temel nedenlerinden biri halkla yaşadığı karşılaşmanın kendi zihninde yarattığı muhasebedir. Bu sürecin devletçilik politikalarına dolaylı olarak hız verdiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. İkinci önemli gelişme de dönemin politikalarını çok daha doğrudan ilgilendiren dönemin İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'in görevden alınması ve yerine devletin ekonomi politikalarının belirlenmesinde oldukça kuvvetli bir role ve yetkiye sahip olan Celal Bayar'ın getirilmesidir (Şabudak, 2009: 134). Celal Bayar'ın ekonominin başına getirilmesi iktidarın "girişimci" fikrinden vazgeçmediğini, daha güçlü ve merkezi bir iktisadi modelin "sosyalizm tehdidi"nden uzaklaşması için "özel girişimci"liği bir denge unsuru olarak kullanmak istediğini göstermesi olarak da okunabilir.

Celal Bayar-İsmet İnönü ikileminin başlangıcına neden olan devletçilik sürecinde Atatürk'ün son tahlilde Bayar ekibini tercihi bir ilkesel tutum olarak yorumlanabilir ve bu çerçevede de Kemalist iktidarın kaçınılmaz olarak kapitalizmle ve sistemle uyum sağlamış olduğu iddia edilebilir. Ancak 1932 tarihli İsmet İnönü'nün Moskova gezisi ve bu geziyle birlikte ülkeye gelen Sovyet kredileri ve uzmanları ile birlikte kurulan "planlı ekonomi" modelinin devletçilik politikası üzerindeki etkisi göz ardı edilmektedir. Dış politikadaki dengenin iktisadi politikalarda da gözetildiği, ülkenin ne tam olarak Batı tipi bir kapitalizmi ne de Sovyet sosyalizmini doğrudan tercih etmediğini ispatlayabilmek için Sovyet plancılığı (Özder, 2017: 155-158) ile İş Bankası üzerinden (20'lerde tükenmiş olmasına rağmen) devam eden "milli burjuvazi" hayali aynı dönemde yürütülmüştür (Boratav, 2006: 148).

İki farklı ve birbirini ile çatışmalı projenin aynı anda devreye sokulması "denge" üzerine kurulu bir politikanın doğal sonucu iken böylesi bir sistemin sürdürülebilir olmadığı kısa sürede ortaya çıkmıştır. İktidarın çatışmalı iki projeyi aynı anda devreye sokmasının yanı sıra "Kadro" dergisi üzerinden devrimi teorileştirme çabasının da ortaya çıkması ve Kadro çevresinin 30'ların devletçiliğini ideolojik zeminde yeniden kurma girişimi de oldukça dikkate değerdir. Kadro'ya İnönü'nün verdiği destek de göz önüne alındığında Atatürk'ün iç siyasette uygulamaya çalıştığı denge, devletçilik politikaları bağlamında kısa sürede ciddi bir çatışmaya doğru dönmüş ve iktidar içi kavganın fitilini ateşlemiştir. Atatürk'ün İnönü-Bayar arasındaki çatışmada doğrudan bir taraf almamasına rağmen İnönü ile yaşadığı kriz nedeniyle dolaylı olarak Bayar ile daha fazla yakınlaşmış ve Bayar'ın "aferistler" olarak bilinen ekibi bu çatışmanın galibi olmuştur. Kadro'nun da benzer bir dönemde aferistleri hedef alan söylemleri derginin kapanma sürecini de beraberinde getirmiştir (Türkeş, 1999: 204). Bu dönemin kazanan tarafında olan "aferistleri" devlet eliyle ilerleyen yıllarda daha da büyüyecek ve küçük şirketlerle başladıklarını yaşamlarına holdinglerle devam edeceklerdir. Devletin kontrolünde büyüyen sermaye sınıfının "milli" niteliği de devlete borç verecek, verdiği borçlarla siyasetini de dolaylı yollardan yürütecek noktaya gelene kadar olacaktır.

1930'lu yıllarda devletçilik modeline geçişi incelerken uygulama kadar arka plandaki düşünsel tartışmaları da izlemenin önemli olduğunu ifade etmek gerekir. Zira tek parti dönemi boyunca devletçilik fikri üzerine tartışma yürütülen ve farklı fikirlerin kendisini çok daha rahat ifade edebildiği dönem 1930'lu yıllar olacaktır (Gözcü, 2013: 467-527). 1920'li yıllardaki inşa sürecinde de, Atatürk sonrasında II. Dünya Savaşı koşullarında da iktisadi politikalar, üzerinde tartışma yürütülen değil devletin doğrudan uygulamaya geçirdiği eylemler bütünü olarak düşünülmelidir. Ancak 1930'lu yıllarda yaşanan tartışma ortamı devletçilik politikalarının ne olduğuna ve ne olması gerektiğine dair çok sayıda düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu tartışmaların iktidar nezdindeki etkisinin sınırlarını göz ardı etmeden bu tartışmaların kendisinin oldukça önemli olduğunu da görmek gerekmektedir.

1930'lu yıllarda devletçilik tartışmasının tarafları esas olarak Kadro çevresi, Ahmet Hamdi Başar ve Ahmet Ağaoğlu'ndan oluşmaktadır (Tekeli ve İlkin, 2009b: 79-106). Bu kesimler arasında çeşitli farklılıklar olmakla birlikte dönemin koşulları itibarıyla Kadro ile Ahmet Hamdi Başar'ın, buna karşılık olarak da Ahmet Ağaoğlu ile Hüseyin Cahit Yalçın'ın birbirlerine çok daha yakın bir tavır izlediği görülecektir. Bu ikili ayırım da hem bir ideolojik farklılaşmanın hem de iktidara yakınlık

açısından farklı tercihlerin ortaya çıktığını iddia etmek mümkündür. Zira Kadro ve Ahmet Hamdi Başar dönemin “devletçi” ruhuna çok daha yakın bir duruşa sahipken Hüseyin Cahit Yalçın ile Ahmet Ağaoğlu dönem itibariyle çok daha muhalif ve “liberal” bir çizgiye sahip gibi görünmektedir.

Tartışmalar kapsamlı olduğu için burada uzunca yer vermek mümkün değildir. Ancak tüm bu tartışmaların yukarıda da ifade edildiği gibi iktidara ne ölçüde yansıdığını daha doğrusu dönemin politikalarına yön verdiğini iddia etmek oldukça zordur. Zira Kadro kapatılacak, Ahmet Hamdi Başar’ın talepleri bizzat Atatürk tarafından reddedilecek ve Ağaoğlu da SCF saflarına katılarak muhalif kimliğine resmîlik kazandıracaktır. Ancak sonuçta iktidarın bu tartışmalar ekseninde bir yol aldığını tespit etmek zor olsa da tek parti döneminde iktidarın politikalarına karşı devletçilik üzerinden eleştirel bir tutum alınması, uygulanan politikaların oldukça farklı yansımaları sahip olması ve farklı çevrelerin bu politikaya kendilerini ait hissettikleri kavramlara göre yön vermeye çalışması devletçilik aracılığı ile bir döneme çok farklı açılardan bakılabileceğini göstermiştir.

Bu tartışmalarla birlikte öncelikle uygulanan politikanın ideolojik hassasiyet-pragmatizm dengesinde nereye oturduğunu da tespit etmek mümkün olabilir. İdeolojik hassasiyete sahip olduğu tespit edildiğinde ise hangi evrensel kavramlar üzerinden açıklama yapılabileceği de ancak bu tartışmalara vakıf olmakla mümkün olabilir. Eğer pragmatizm olarak adlandırma sonucu çıkarsa da bu kavramın o dönemdeki hangi gerçeğe karşılık geldiğini ve sonraki kullanımları ile benzerlik ve farklılıklarını da tespit etmek mümkün olabilir. Bu tartışmalar ortaya çıktığı günden ziyade sonrasında da yakından ilgilendirmektedir. Çünkü devletçiliği konuşmak ve tartışmak sadece 1930’lu yıllara dair görüş bildirmek değil aynı zamanda kurucu iradenin sırtını dayadığı hareket noktalarından nereye doğru gidilmesi gerektiğini de konuşabilmek ve bir gelecek tahayyülü yaratabilmektir.

Atatürk’ün ölümü ile devletçilik, bir tartışma nesnesi olmaktan çıkmış ve savaş koşullarında devletin üzerinde tek yetki sahibi olduğu bir araca dönüşmüştür. Entelektüel faaliyetin ve tartışmaların sonlandığı bu süreçte iktidarın “devletçilik” politikasını çok daha sert bir biçimde gerçekleştirdiği görülecektir. Devletçiliğin sertleşmesinin elbette savaş koşulları içinde bir karşılığı bulunmaktadır. Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi uygulamaların literatürdeki “anti-demokratik” niteliği bir toplumsal ve siyasal gerçekliğe karşılık gelse de dönemin koşullarının yarattığı baskıyı da göz ardı etmemek gerekir (Metinsoy, 2017: 83). Savaş dönemi ekonomisi olarak ön plana çıkan 39-45 devletçiliği içinde iktidarın sertliğinden muaf olan bazı kesimlerin de varlığından söz etmek mümkündür. Savaş dönemi uluslararası ticaretin sektöre uğraması ve buna bağlı olarak üretimin yavaşlaması kentlerde “komisyon” üzerinden çalışan tüccarlar ile tarım ürünlerini “karaborsa”da oldukça yüksek rakamlara satan istifçilerin savaş döneminde sermayelerini büyüttüğü görülecektir (Köymen, 2008: 127-130). Madalyonun diğer yüzü özellikle de dönemin iktidarına yakın perspektiften kaleme alınan çalışmalarda gereken ilgiyi görmeyecektir.

3. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA PARADİGMA DEĞİŞİMİ, KIRILMA VE KOPUŞ (1945-1950)

Devletçilik açısından II. Dünya Savaşı sonrası süreç gerek düşünsel gerekse siyasal pratik anlamında “dönüşüm” kavramı ile ifade edilmesi gerekir. Bu dönemde devletçiliğin dönüşümü çok büyük bir oranda dış politikada yeni düzen tartışmaları ile yakından ilgilidir. 1945 sonrası Türk dış politikasının “komünizm tehdidi” başlığı altında ürettiği dönüşüm yalnızca dönemin pratik ihtiyaçlarını karşılayan dönemsel bir tercih değil etkileri bugüne dek süren yapısal bir değişim sürecidir. Almanya’nın savaş içinde gerilemesi ile Türkiye’nin denge politikasından vazgeçmesi arasındaki süreklilik ilişkisi yalnızca dış politikaya dair bir tercih değildir. Kısa bir süre sonra Türkiye’nin dış politikadaki bu tercihi, tüm iktisadi ve siyasal yapısını köklü bir dönüşüme uğratacaktır. Türkiye’nin “Sovyet tehdidi” üzerinden geliştirdiği bu yeni yapısal dönüşüm süreci iktisadi politikaların da “Sovyet” karşılığı üzerinden gelişmesini de beraberinde getirmiştir (Tellal, 2003: 508).

1945 yılı, devletçilik politikalarının gelişimi açısından oldukça kritik bir yıldır. Zira 1945 yılı CHP’nin devletçilik politikalarından uzaklaşmaya başladığı bir yıldır. 1930’lu yıllar temel alındığı

zaman 1945 yılına kadar gelinen süreç devletçilik politikalarının oldukça yoğun bir biçimde uygulandığı bir dönem olarak ifade edilebilir. Savaş koşullarında yaşanan her türlü soruna karşılık olarak ülkede devlet merkezli bir iktisadi modelin devam ettirilmesi ve devletin ekonomideki tek karar alıcı pozisyonunu koruması bağlamında ülkede hala devletçi bir iktisadi modelin korunduğunu ifade etmek gerekir (Kazgan, 2017: 59). Ancak savaş sonrası döneme gelindiği zaman İnönü'nün iktisadi politikalara yön verebilmek için geçmişten kalan bazı hesapların kapanmasını talep ettiği görülecektir. 1945 yılı itibariyle geçmişte yarım kalan hesap olarak tanımlanacak en belirgin örnek ise Atatürk döneminde gerçekleştirilemeyen "Toprak Reformu"dur (Pamuk, 2015: 225).

Kemalist devrimin üzerine inşa edildiği sınıfsal ittifakın bir parçası olan toprak ağalığı, rejimin istikrarı göz önüne alındığında varlığına doğrudan müdahale edilmeyen bir sınıf görünümündedir. Toprak üzerinde mülkiyetin devlet kontrolünde sürdürülmesi ile güçlenen bu sınıfın mevcut iktidarın siyasi geleceği açısından oynadığı rol oldukça kritiktir. Milli Mücadele'nin en kritik dönemlerinde buldukları bölgelerdeki kitleleri mobilize etme gücüne sahip olan bu sınıfın üyeleri, devrimin milliyetçi ve seküler kimliği üzerinden dönüşen toplumsal yapıya karşı tepkileri soğurmada ya da tepkileri Ankara'ya doğru yönlendirmede önemli bir imkana sahiptir. Milli Mücadele döneminden itibaren gelişen Ankara karşıtı muhalefetin gelişimi sürecinde toprak üzerinde denetim kuran feodal iktidarların sözünün önemi hesaba katıldığında kuruluş sürecinde bu sınıf ile doğrudan bir çatışmaya neden girilmediğini de anlamak mümkün olacaktır (Ahmad, 2012: 68). Bu dönemde yarım kalan toprak reformu süreci savaş sonrası dönemde İnönü tarafından yeniden dile getirilecek ve reformlarla birlikte CHP kendi iktidarını taşrada da pekiştirmeye çalışacaktır. Ancak bürokrasi ile sermaye grupları arasında yaşanan rekabet CHP açısından çok daha sıkıntılı bir dönemin başlangıcını da oluşturacaktır. Toprak ağalığının iktisadi gücü ve iktisadi güce bağlı olarak başarıyla birleştirdikleri siyasal güç CHP'ye karşı muhalefetin örgütlenmesinde önemli bir aşama kaydedilmesini de sağlayacaktır.

Toprak reformu başlığı CHP'nin 1945 yılında oldukça kritik bir dönemece girmesine neden olmuştur. Zira ülkedeki feodal iktidarın gücünü zayıflatmaya yönelik bu faaliyetin sonucunda 1946 yılı itibariyle müstakbel iktidar partisi olan Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşuna tanıklık edilecektir. DP'nin kuruluşunun iki önemli etkisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve temel belirleyici olan husus partinin önde gelenlerinin CHP'nin devletçi iktisadi modelinin kendileri açısından önemli bir sorun olmaya başlamasıdır (Eroğul, 2014: 6). Diğeri de CHP'nin "otoriter" kimliğine ve laiklik eksenli siyasetine karşılık olarak "demokrasi" söyleminin kendisine uygun bir siyasal zemin yaratmasıdır. DP, hem dönemin uluslararası sisteminin koşullarını kendi lehine çevirerek bir söylem üretmek hem de iç siyasal sistemde de İnönü çevresinin "devletçi" bürokrasisine karşı kendi gücünü pekiştirebilmek ve iktidarı kazanabilmek için iki yoldan aynı anda yürüyebilmiştir (Keyder, 2013: 84).

DP'yi inşa eden sermaye grubunun devletçilik koşullarındaki sınırlılıkları yeni dönemde ciddi bir avantaja dönüşmüştür. CHP iktidarının Batı eksenli tercihi artık yeni dönemde 1930'lardan itibaren sürdürülen "devletçi" politikaların takip edilmesini mümkün kılmamaktadır. Gerek iktisadi olarak gerekse siyasal olarak İnönü döneminin "devletçi bürokrasisi" karşısında bir muhalif yapı olarak ortaya çıkan DP açısından yeni dönem oldukça önemli bir fırsatı da beraberinde getirmektedir. Devletçilik, savaş sonrası koşullar itibariyle takip edilmesi oldukça güç yeni bir uluslararası zemin içinde eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Türkiye'nin savaşın son döneminden itibaren Batı'dan ve dolayısıyla da kapitalizmden yana koyduğu net tavır savaş sonrası düzende oluşan koşulların da dolaylı olarak önceden kabul edilmesini de beraberinde getirmiştir. Savaş sonrası döneme ruhunu veren "kalkınma" eksenli politikaların dönemin başat güçleri açısından belirli ölçülerde bir "devletçilik" içerdiği iddia edilebilir ancak Türkiye gibi savaş sonrası süreçte dış destekle kalkınma programı içinde yer alan ve bu sebeple de yeni dönemin uluslararası sistemi içinde "edilgen" hale gelen bir süreçte "kalkınma" kavramı, Türkiye'nin ulusal eksenli bir politika üretmek yeniden sanayileşmesini değil Batı'nın destek adı altında yazdığı iktisadi reçetelerin doğrudan uygulanması anlamına gelmektedir (Güven, 1991: 5).

1945 sonrası süreçte "ulusal çıkar" ve "ulusal bağımsızlık" kavramları esas belirleyici olma niteliklerini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemin yeni mottosu olan "komünizmle mücadele",

devletin tüm alanlarında etkisini hissettirmeye başlayacaktır. Bürokrasiden basın-yayın organlarına, toprak ağalarından ana muhalefete (DP) kadar tüm egemen yapının “komünizmle mücadele” bağlığı altında konsolide olduğu ve iktidarın halkı komünizm fikrine ve SSCB’ye karşı bir “ikna” süreci başlattığı bir süreçten bahsedilmesi gerekmektedir. Devletin her organıyla yeni sürecin inşasına dahil olduğu bu dönemde komünizm ve SSCB’ye ait olan her şeyin devlete ve topluma dair bir “tehdit” oluşturduğuna dair bir kanaat gelişmiş, meselenin bir ülkenin siyasi ve iktisadi modelini tamamen aşığı bir yeni “normal” ortaya çıkmaya başlamıştır (Yıldırım, 2012: 49).

Soğuk Savaşın siyah-beyaz olarak ikiye ayırdığı dünya yalnızca coğrafi olarak değil aynı şekilde zihinsel olarak da birbirinden tamamen ayrılmıştır. Kendi “hakikat”lerinin merkezinde iki ayrı dünya yaratılması ise bu kampları tercih eden ülkeler açısından yalnızca bir politik ittifak değildir. Bunun ötesinde belirli bir ideolojik tercihe göre tüm ayarlarını yeniden kurmaya çalışan kapsamlı bir zihniyet dönüşümüdür. Türkiye’nin Batı’ya dair tercihinin iktisadi alandaki yansıması “küresel ekonomiye entegrasyon” olarak özetlenebilir. Buradaki “küresel” ifadesini ilgili dönemde okuduğumuz zaman ABD merkezli bir kapitalist ekonomi modelinin komünizme karşı “koruyucu” şemsiyesi altına girme sonucuna ulaşmak mümkündür (Pamuk, 2015: 224).

Türkiye siyasetinde ortaya çıkan bu paradigma değişikliği, geçmiş dönem ile kuvvetli bağlarına ve Kemalist iktidar geleneğinin çeşitli özelliklerini bünyesinde barındırmasına rağmen önemli bir kopuşu da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda süreklilik ve kopuşu iç içe göreceğimiz bu yeni dönemin “kopuş” olarak adlandırabileceğimiz başlıklarından biri “devletçilik” ile ilgili olmaktadır. 1943 programı ile başlayan yumuşama ve iktidarın serbest girişimci ile özel sektörün devlet içindeki rolüne dair esnettiği görüşlerde bu dönüşümü çok net bir biçimde görmek mümkündür. Saraçoğlu hükümeti dönemine bakıldığı zaman bu dönüşüm çok daha yakından tespit edilebilir:

“Liberal iktisat ilmi, insanların refahını arttırmak için her memlekete, o memlekette en bol ve en kolay yetişen mahsulleri yetiştirmek ve bunları diğer memleketlerde en bol ve en kolay yetişen mahsullerle mübadele etmek tavsiyesindedir, insanları idare eden yalnız iktisat kaideleri olsaydı bu tavsiyeye riayet etmek çok yerinde olurdu. Fakat bu ilmin yanında bir de hayat bilgisi vardır ki onun da bize tavsiyesi şudur: “Bir memleket, umumî ve geniş ihtiyaçlarını bizzat kendisi istihsal edemiyorsa o memleket sulhta ve harpte yabancı iradelerin tesirinde kalabilir”. Onun için biz, gıda, elbise, ayakkabı, silâh gibi umumî ve geniş ihtiyaçlarımızı bizzat kendimiz yetiştirmek için her fırsattan istifade ederek çalışmak kararındayız. Bu umumî kaide ve kararımızı bir kere daha ilân ederken hemen haber vermeliyim ki ihtiyaçlarımızın, zaruretlerimizin şiddeti ne olursa olsun hiç bir yabancı irade bizim bileğimizi bükemeyecektir.” (TBMM, 2013: 361)

Liberalizme karşı ortaya çıkan bu tepki ve “devletçi” mirasa yapılan vurguya karşılık olarak konuşmanın devamındaki ifadeler “devletçilik” meselesindeki geçmiş dönemin kararlı tutumundan ziyade denge tutturmaya çalışan bir yaklaşımın ortaya çıktığını göstermektedir:

“İktisadi ve siyasi sahalarda Devletçilik, fertçilik ve kooperatifçiliğe bırakılan sahalarda o kadar geniştir ki bunlar arasında bir menfaat çarpışması asla olmayacak ve ileride de olmaması için de daima dikkatli ve hesaplı yürüyeceğiz.” (TBMM, 2013: 366)

1943’teki yumuşamanın hemen ardından geçmiş dönem ile çok daha belirgin bir kopuşun yaşandığı 1947 yılında hazırlanan program, CHP’nin geçmiş dönemdeki devletçilik eksenli politikalarından büyük ölçüde vazgeçmesinin de belgesi halini almıştır. Program içinde her ne kadar devletin ekonomideki rolü defaatle belirtilse de 1930’lardan itibaren takip edilen devletçilik politikasına nazaran belirleyici olmaktan çok düzenleyici ve kamusal ağırlığı korumaktan çok özel teşebbüse alan açan bir program olduğunu ifade etmek gerekir. Programda üzerinde en çok durulan ilkenin “devletçilik” olması da yeni dönemdeki politikanın önemli ölçüde yenilendiğini de göstermektedir (CHP, 1947: 7-10).

Dönemin Başbakanı Recep Peker’in 14 Ağustos 1946’da TBMM’de okuduğu hükümet programı ile ilgili yaptığı konuşmada ekonomi ile ilgili şunları söylemiştir:

“İktisadi faaliyetlerimizde hususi teşebbüs ve sermayeden faydalanmak, hususi teşebbüslerle devlet işletmeleri arasında farklı bir muameleye meydan vermemek, onların emniyetle çalışmalarına

ve gelişmelerine yardım etmek, devlet teşebbüsleriyle hususi sermaye arasında işbirliği sağlamak, devlet işletmelerinin hususi teşebbüslerle başarılabilir sahalara yayılmalarını önlemek ve buna aykırı durumları gidermek kararındayız.” (TBMM, 2013: 418)

Peker’in bu cümleleri CHP’nin 1946 sonrasında takip edeceği ekonomi politikalarının temelini oluşturmakla birlikte partinin 1947 programına da yansıyan vizyon değişikliğinin oldukça somut bir göstergesidir. Timur’a göre Peker’in bu açıklamaları Türkiye’deki egemen sınıfları kazanma çabasının doğal bir sonucuydu. Devletçiliğin terk edilmesine paralel olarak ticaretin liberalleşmesi, devlet fabrikalarında üretilen malların tüccarlara devri, serbest şilepçiliğin teşvik edilmesi gibi oldukça somut talepler de bu değişikliğin net göstergelerindendir (Timur, 2003: 74).

4. DEVLETÇİLİK DÜŞÜNCESİNİN DÖNÜŞÜMÜNDE ULUSLARARASI KONJONKTÜRÜN ETKİSİ

Devletçilik konusunda böylesi bir kopuşa sürüklenmenin hem dış hem de iç bazı etkenleri bulunmaktadır. Dış etken olarak tanımlanabilecek husus ABD eksenli bir politikanın tercih edilmesi ile birlikte iktisadi politikadaki her türlü koruyucu engelin kademeli olarak kaldırılmasına yönelik yeni bir tutum içine girilmesidir. Sanayiye ve üretim ekonomisine dayanan bir planlı sistemin her ne kadar ulusal ekonomiye katkı sağlasa da yeni sürece uygun olmadığı da görülmektedir. Türkiye’nin savaş koşullarından olumsuz etkilendiği bir gerçek olmakla birlikte ülke ekonomisinin büyük bir darbe aldığı söylemek oldukça zordur (Pamuk, 2015: 254-255). Türkiye’nin 1946 sonrasında “dış yardım” temelinde bir iktisadi modeli tercih etmesinin altında yatan husus devletin mecbur kalması ile açıklanacak noktada değildir. Burada bir mecburiyetten ziyade devletin yeni sisteme uyum sağlayabilmek için bu modeli kasıtlı olarak tercih ettiği öne sürülebilir. Zira bu dönemde Türkiye gerçek anlamda bir uluslararası sisteme dahil olma çabası içindedir. Bununla birlikte de iktisadi politikalar konusunda tek başına karar alabilme imkanlarını da büyük ölçüde zayıflatmaya başlamıştır. “Sovyet tehdidi” bu dönemde ulusal değil uluslararası bir güvenlik sorunu olarak algılandığı için buna karşı alınması gerektiği düşünülen önlemlerin de ulusal değil kolektif bir güvenlik ağı yaratılarak sağlanması gerekmektedir.

Batı kampının yeni liberal düzeninin kökenleri de devletçiliğin dış baskı altında dönüşmesinin bir diğer önemli etkidir. “Breton Woods Sistemi” olarak bilinen Soğuk Savaş’ın yeni liberal düzeni, serbest ticareti teşvik etmekte ve uluslararası ticaretin yeniden canlılık kazanmasını hedeflemektedir. Bu serbestliğin arka planında ise muhtemel bir dengesizliği önleyebilmek için de Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası’nın bu sistemi denetlemesi de öngörülmüştür (Uslu, 2015: 344). Savaş sonrası Batı kampına dahil olan ülkelerin ekonomilerinin tadilatını amaçlayan yeni sistem Almanya ve Japonya gibi ülkelerin öncelikli olarak kalkınmasını gündemine almıştır. Bu sistemin devamında ise Truman Doktrini ve Marshall Yardımları olarak bilinen ve Güneydoğu Avrupa’nın “komünizm tehdidi”ne karşı Batı tarafından güvence altına alınmasını öngören yeni bir güvenlik projesi hayata geçirilmiştir (Eroğul, 2013: 182). Truman Doktrini’nin ilan edildiği yıl Türkiye’nin ABD ile yaptığı ilk ikili antlaşmalardan biri olan 12 Temmuz 1947 tarihli “Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma” Türk ekonomisinin “yardım” ekseninde şekillenmesini de beraberinde getirmekteydi (Resmi Gazete: 2021). Ülke ekonomisinin üretim ekonomisinden dış yardımlarla desteklenen bir ekonomi haline gelmesi, Türkiye’nin bağımsız bir iktisadi ve siyasi politika geliştirebilmesinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmuştur. Bu yeni bağımlılık siyasetinin Türkiye’ye maliyeti, ulusal iktidarların karar alıcı mekanizmadaki rollerinin azalması ile sonuçlanmıştır.

1945 sonrasına iktisadi olarak yön veren kavramların başında “kalkınma” kavramı gelmektedir. Kalkınma kavramı ise iktisadi olarak tek bir sonuca ulaşmayan, ülkeden ülkeye değişiklik gösteren bir hareket noktası olarak ifade edilebilir. Savaş sonrası süreçte yıpranan ekonomilerin tamir edilmesi ve Soğuk Savaş sisteminde çok daha güçlü ekonomiler inşa edebilmek için devletin iktisadi politikaları yönlendirmesinde çok daha belirgin olduğu yeni bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir (Berend, 2011: 251-252). Ekonomi üzerinde denetimin arttığı savaş sonrası dönemde bu durum ittifaka dahil olacak ülkeler açısından birtakım farklılıklar göstermektedir. Örneğin Batı kampında karar alıcı olan ABD’nin kalkınma modelinde devletin rolü gücünü artırırken alınan

kararları uygulayıcı rolü daha belirgin olan Türkiye için devletin rolünün azalmaya başladığına tanıklık edilecektir. ABD'nin "kalkınma" modelinin altındaki "Sovyet tehdidi", ittifaka dahil olacak ülkelerin ulusal varlıklarının komünizme karşı kullanılması için uluslararası ittifakın hizmetine sunulması gerekmektedir (Güven, 1991: 6). Bu açılım ise ABD'nin ülke ekonomisi üzerindeki denetimini ve kontrolünü artıran bir sürecin de önünün açılmasını sağlamıştır. DP döneminin "Küçük Amerika" söyleminin taşlarının 1945 sonrası süreçte döşenmeye başladığını söylemek bu bağlamda yanlış olmayacaktır.

Savaşın bitimine çok yakın bir dönemde Saraçoğlu Hükümeti tarafından hazırlanan ve savaş sonrasında ülke ekonomisinin düzenlemesine yönelik bir plan hazırlığına girilmiştir. Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer, İktisat Bakanı Fuat Sirmen, Ticaret Bakanı Celal Siren ve Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun dahil olduğu bir Planlama Komisyonu kurulmuştur. Komisyon yaptığı çalışmalar sonucunda savaşın fiilen bitti 5 Mayıs 1945 tarihinden iki gün sonra planı hükümete sunmak için hazır hale gelmiştir. Türkiye'nin savaş sonrasında ortaya çıkardığı bu kalkınma planı Tekeli ve İlkin'e göre "1930'lardan beri çeşitli şekillerde hazırlanmış sanayi planlarının en gelişmiş olan son temsilcisidir ve yapısal olarak da onların bir uzantısıdır" (Tekeli ve İlkin, 2009a: 1-2). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere CHP'nin 1943 programına yansıyan esnekliğine rağmen Kemalist devletçilik anlayışının Planlama Komisyonu kapsamında hala etkisinin devam ettiğini görmek mümkündür.

1945 yılında tamamlanan bu planın perde arkasında ise Kadro hareketinin iki önemli ismi bulunmaktadır. Derginin kapatılmasına rağmen bürokrasideki pozisyonlarını koruyan Sanayi Tetkik Dairesi Başkanı Şevket Süreyya Aydemir ile Sümerbank Konjektür Müşaviri olan İsmail Hüsrev Tökin bu planın teknik düzeydeki yönteminden sorumlu olan iki önemli isimdir. Kadro dönemindeki devletçilik anlayışının Aydemir ve Tökin üzerinden de devlet içinde hala bir karşılığı olduğunu bu bağlamda ifade etmek mümkündür. Aydemir ve Tökin'in 1945 yılı itibariyle halen bürokraside görev yapabiliyor olması da Kadro'nun kapanış sürecinde bir hamasetin değil bir fikir ayrılığının etkili olduğunu, çıkar çatışmasına karşılık olarak Kadro temsilcilerinin bürokrasiden tamamen koparılmadığını da görmek mümkündür. Ayrıca İsmet İnönü'nün Kadro'ya daha yakın duran bir isim olduğu da göz önüne alındığında İnönü ile Kadro müellifleri arasındaki yakınlığın derginin kapanmasından sonra da devam ettiği görülmektedir. Ancak Aydemir ve Tökin'in de katkısının bulunduğu bu kalkınma planı, her ikisinin bürokrasideki rollerinin son bulması ile sonuçlanacaktır (Aydemir, 2011: 419). Aydemir'in bu dönemden itibaren devletçilik savunusunda yalnızlaştığı görülecektir. Bu yalnızlaşmanın en önemli göstergelerinden biri de 1948'de toplanan İktisat Kongresi'nde 1930'lardan savaş sonuna kadar devam ettirilen devletçilik politikasını neredeyse tek başına savunması olacaktır (Sever, 2009: 79).

Bu dönemde devletçilik açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme ise 1930'lu yıllarda devletçilik tartışmalarının önde gelen isimlerinden Ahmet Hamdi Başar'ın girişimi ile kurulan İstanbul Tüccar Derneği'nin öncülüğünde gerçekleştirilen 1948 Türkiye İktisat Kongresi'dir. Bu kongre esas olarak 1923 Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi'nin bir devamı olarak düşünülmüştür. Hatta bu kongrenin diğer adı "İkinci İktisat Kongresi" olarak da telaffuz edilmektedir (Sever, 2009: 75). Başar'ın öncülüğünde ortaya çıkan bu kongre isim olarak 1923'teki kongrenin bir devamı olarak görünse de içerik olarak ilk kongreden tamamen bağımsız bir görüntü vermektedir. Zira Başar için ilk kongre sonuçları itibariyle başarısız bir kongredir. Kongreden çıkan sonucu daha çok "hürriyet" kavramı üzerinden eleştiren Başar açısından ilk kongrenin havası ve alınan kararlar devamında gelen ve özgürlüklerden yoksun olan bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Savaş sonrasında "liberal" ortamında kendisine en uygun tarihsel ve siyasal zemini bulan bu kongre, devletçilik kavramıyla tarihsel olarak bir hesaplaşmaya sahne olmuş ve yeni dönemdeki vizyon değişikliğini pekiştirebilmek açısından da oldukça anlamlı olmuştur. 1930'larda devletçilik politikasının yanında olan kişilerin 1948 itibariyle tamamen devletçilik politikalarının karşısına geçtiği görülecektir (Sever, 2009: 79). Bu durum da tek parti döneminde devletçilik aracılığı ile iktidara yakın durmaya çalışan kişilerin ideolojik değil oldukça pragmatik motivasyonlara sahip olduklarını da göstermektedir.

CHP'nin son döneminde Adnan Menderes'in 1949 yılı Bütçe Kanun Tasarısı ile ilgili yaptığı konuşma da devletçilik başlığının nasıl eleştiri oklarının hedefi olduğunu da göstermektedir. Menderes'in bu konuşması CHP'nin devletçilik siyasetine yönelik getirilen eleştirilerin özeti niteliğindedir:

“... Ekonomik sıkıntının sebebi, mali ve ekonomik politikadaki yanlışlardır. Şimdiye kadar izlenen bu yanlış politika, milleti takatten düşürmüştür. Memleketin ödeme gücünü sürekli zorlayarak alınan vergiler, vatandaşa yükletilen ölçsüz yükümlülükler ve bir ekonomi politikası olarak devletçiliğin yanlış uygulanması sonunda iş ve üretim hayatına doğrudan doğruya ve dolayısıyla yapılan bir sürü zararlı müdahaleler, memleketin ekonomik gelişmesini devamlı olarak önlemiştir. Memleketin ihtiyaçlarına ve ölçülerine uygun bir ılımlı devletçilik politikası yerine, faaliyet ve müdahale sınırları çizilmemiş aşırı ve plansız bir haldeki devletçiliğin uygulanması, ekonomik bünyemiz üzerinde çok ağır bir yük olmaya başlamıştır. Ekonomik görüşlere dayanan ölçülü bir devletçilik politikası; memleketin türlü üretim kollarını birbirine yardım eder ve birbirini tamamlar, uyumlu ve denge içinde geliştirecek yollarda yürür. Bizde ise devletin bütün sıkıntılı yükleri, devlet iktisadi teşebbüs ve müdahalelerinin bütün sonuçları memleketin temel ürün kaynağını teşkil eden tarıma yüklenmekte olmasına rağmen, yeni de tarımımız kendi halinde bırakılmış gibidir. Şimdiye kadar bütün zorluklar, İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerine ve dünya ekonomi koşullarının gösterdiği güçlüklerle dayatılmakta ve geçici nitelikte gösterilmekte idi. Oysaki sıkıntılarımızın nedenleri daha derinlerdedir. Nitekim savaşın en ağır darbelerini yemiş memleketler bile bugün yaralarını sararak ekonomik donatılarını tamamlama yolunda ciddi adımlar atmışlar ve bunun sonucu olarak üretimlerini önemli miktarda çoğaltmayı ve maliyetleri düşürmeyi başarmışlardır. Bir iki yıl öncesine kadar yarı aç ve yardıma muhtaç olan memleketler bile bugün dışarıya buğday satan memleket durumuna gelmişlerdir. Bizde ise, hayat pahalılığı bütün şiddetiyle hüküm sürüyor...” (Goloğlu, 1982: 202).

Menderes'in konuşmasından da anlaşılacağı gibi devletçiliğin bu dönemde bir tartışma konusu haline gelmesi büyük oranda savaş döneminin yarattığı olumsuz iktisadi gelişmelerden ziyade DP'nin ekonomiye dair hedeflerini içeren bir özet haline gelmiştir. Türk ekonomisinin sanılanın aksine büyük bir darbe almamış olmasına rağmen CHP dönemine hatta genel olarak geçmiş döneme dair yapılan eleştirilerin kökeninde “devletçilik” oldukça merkezi bir rol oynayacaktır. Devletçilik üzerinden yapılan eleştirilerin CHP'yi ve Tek Parti dönemini hedef alması bir toplumsal gerçeklikten ziyade bir siyasal ihtiyaca karşılık gelmektedir. DP'nin iktidar döneminde de benzer bir tutumla karşı karşıya kalınacaktır.

SONUÇ

Devletçilik düşüncesi, Cumhuriyetin kuruluş sürecinin tarihsel şartlarına göre şekillenen bir görüş olmasının yanı sıra ardındaki tarihsel ve siyasi bakiye bu düşüncenin 1930'lu yıllardaki biçimini yakından etkilemiştir. “İktisadi bağımsızlık” ilkesinin merkezde yer aldığı ve özel sektör ile kamu arasında denge kurmaya çalışan bir karma model ihtiyacı ortak bir karar gibi görünüyorken süreç içinde konu ile ilgili çok farklı yorumlar yapıldığına da tanıklık edilmiştir. Devletçilik üzerine çok sayıda yorumun ortaya çıkmasını iktidarın bu konuda keskin sınırlar belirlemekten ziyade amaca giden yoldaki esnek tavrının sonucu olarak görmek mümkündür. Bu yorum farklılıkları yalnızca bir düşünsel tartışma ortamı yaratmamış aynı zamanda iktidar içinde İnönü-Bayar arasındaki gerilimi tırmandıran bir noktaya da ulaşmıştır. Varılacak hedeften ziyade nasıl bir yoldan yürüneceğine net bir şekilde karar verilememesi ve özel girişim ile devlet yatırımları arasındaki dengenin her ne olursa olsun sağlanmaya çalışılması devletçiliğin içeriği üzerine çok keskin yorumlar yapılmasını da engellemektedir. Öte yandan uluslararası dinamiklerdeki değişikliklerin de Atatürk ilkeleri içinde ilk olarak devletçiliği revize ettiğini ve 1945 öncesi tutumu ilerleyen süreçte köklü bir şekilde değiştirdiğine de tanıklık edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağır, S., Özveren, E. (2018). Türkiye'ye Özgü Bir Keynes Etkisi: Versay Sulhu'nun Netâyic-i İktisadiyesi. İçerisinde *John Maynard Keynes...: Yine, Yeniden* (: 205-234). Der. D. T. Kılınçoğlu ve E. Özçelik. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Ahmad, F. (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Çev. Y. Alogan. Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Avcıoğlu, D. (1975). *Türkiye'nin Düzeni*. Tekin Yayınları: İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci Adam İkinci Cilt*. Remzi Kitabevi Yayınları: İstanbul.
- Başkaya, F. (2009). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına: Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi*. Özgür Üniversite Yayınları: İstanbul.
- Berend, Ivan T. (2011). *20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi*. Çev. S. Çağlayan. İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik*. İmge Yayınları: Ankara.
- Bülbül, D. (2019). *Kemalist Ekonomi Modeli: Atatürk'ün Maliye Politikası 1923-1938*. Cumhuriyet Kitapları: İstanbul.
- Emrence, C. (2006). *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Eroğul, C. (2013). Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971. İçerisinde *Geçiş Sürecinde Türkiye* (: 173-241). Der. Irvin C. Schink ve E. Ahmet Tonak. Belge Yayınları: İstanbul.
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. Yordam Kitap: İstanbul.
- Goloğlu, M. (1982). *Demokrasiye Geçiş: 1946-1950*. Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Gözcü, A. (2013). *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye*. Libra Yayıncılık: İstanbul.
- Güven, S. (1991). *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*. Ezgi Kitabevi Yayınları: Bursa.
- İnan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Kazgan, G. (2017). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Keyder, Ç. (2013). Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası. Irvin C. Schink & E. Ahmet Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye*. Belge Yayınları: İstanbul.
- Keynes, J. M. (2018). *Versay Sulhu'nun Netâyic-i İktisadiyesi*. Çev. A. F. Okyar. Yay. Haz. K. Emiroğlu ve E. H. Karaduman. İslık Yayınları: İstanbul.
- Kıpal, U. ve Ö. Uyanık, (2001). *Türkiye'de Milli İktisat Tarihi (Devletçilik)*. Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Koraltürk, M. & Ç. Çetin (2013). Türkiye'de Liberal İktisadi Düşünce. İçerisinde *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 6 Liberalizm* (: 316-355). Der. M. Yılmaz. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Köymen, O. (2008). *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar*. Yordam Kitap: İstanbul.
- Kuruç B. (2012). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Metinsoy, M. (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*. İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Özder, F. (2017). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 60: 155-158.
- Pamuk, Ş. (2015). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İş Bankası Yayınları: İstanbul.

- Sander, O. (2014). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. İmge Yayınları: Ankara.
- Sever, M. (2009). *Ahmet Hamdi Başar ve İstanbul Tüccar Derneği*. Libra Yayınları: İstanbul.
- Şabudak, Ö. (2009). *Unutulmuş Bir Devletçi İktisat Vekili: Mustafa Şeref Özkan*. Libra Yayıncılık: İstanbul.
- TBMM (2013). *Hükümetler, Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)*. Yay. Haz. İ. Neziroğlu ve T. Yılmaz. TBMM Basımevi: Ankara.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (2009a). *Savaş Sonrası Ortamda 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*. Bilge Kültür Sanat: İstanbul.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (2009b). *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*. Bilge Kültür Sanat: İstanbul.
- Tellal, E. (2003). SSCB'yle İlişkiler. İçerisinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1 (1919-1980)* (: 499-520). Ed. B. Oran. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Timur, T. (2001). *Türk Devrimi ve Sonrası*. İmge Yayınları: Ankara.
- Timur, T. (2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. İmge Yayınları: Ankara.
- Toprak, Z. (2012). *Türkiye'de Milli İktisat*. Doğan Kitap: İstanbul.
- Toprak, Z. (2013). *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*. Doğan Kitap: İstanbul.
- Türkeş, M. (1999). *Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım*. İmge Yayınları: Ankara.
- Uslu, A. (2015). Hür Dünyanın Saflarında. İçerisinde *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (: 341-386). Der. G. Atılğan vd. Yordam Kitap: İstanbul.
- Yıldırım, S. (2012). Nefretin ve Korkunun Rengi: Kızıl. İçerisinde *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* (: 47-73). Der. İ. Özkan Kerestecioğlu ve G. G. Öztan. İletişim Yayınları: İstanbul.
- “Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanan «Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma»nın Onanmasına dair Kanun”, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6699.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.02.2021).

EXTENDED ABSTRACT

Statism is a general definition given to the economic policies of the Atatürk period. However, the origins of the statism policy date back to the period of Committee of Union and Progress. The "national economy" policy implemented during World War I constitutes the origin of the idea of statism. "National economy" envisages the establishment of domestic industry against increasing dependence on imported products. On the other hand, since capitalism did not develop in the Ottoman Empire, it lacked a bourgeoisie class. For this reason, it is necessary for the emergence of a "local bourgeoisie" class that will strengthen the domestic industry. These concepts, which influenced the decisions of the Turkish Economic Congress held in Izmir after the War of Independence, also formed the basis of the statism policies implemented during Atatürk's period. This concept was used in a different context than other economic approaches of the period. Statism, defined as the "third way" against capitalism and socialism, claims that the model in Türkiye has a unique content. On the other hand, etatism is a concept that has been on the agenda of the state since the late periods of the Ottoman Empire. The rising economic dependency process of the Ottoman Empire against the West constituted the main agenda until the Atatürk period. In this context, the War of Independence period represents a period in which not only political independence, but also economic independence was tried to be gained. The need for economic independence constitutes the main starting point in the construction of statism policies. For this reason, economic activities should be carried out in line with the interests of the state, not personal interests. The main condition for the new state to achieve economic growth with its own resources is the emergence of a local entrepreneurial class. This local entrepreneur class, called the "national bourgeoisie", became the name of the new entrepreneur model that prioritizes the interests of the state. An entrepreneurial class model in which the interests of the state are at the forefront weakens the relationship of the concept of "national bourgeoisie" with classical liberal theory. On the one hand, the state assumes the role of the main actor guiding economic policies, and on the other hand, it always has a supportive approach towards private property and private entrepreneurship. The state's two-pronged approach in economic policies has led to the emergence of different interpretations of statism in the country. Kadro Journal's "state socialism", which thinks that state intervention should be implemented in a much stricter manner and opposes the "national bourgeoisie", Free Republican Party's liberalism (FRP) which focuses on the private sector and aims for development with liberal policies and Ahmet Hamdi Başar's "national capitalism" are the main different interpretations of statism. Despite all these discussions, statism has been defined as a "third way". The reason why statism is defined as an alternative path is to avoid being influenced by the systems in the West and the USSR. The only way to remain independent from both systems, both politically and economically, is to define the economic policies of the new era with an alternative name. Of course, the economic model of statism policies implemented in practice is not independent of these concepts. The choice of the "third way" is, in this context, a political choice rather than an economic one. II. During the World War, statism ceased to be a matter of debate. It was not possible to have a discussion on statism in this period, which witnessed the state's harsh control over the economy due to war conditions. This is closely related to the weakening of intellectual debates in the relevant period. The political effects of the post-World War II period were also reflected in the idea of statism. More space has been given to the private sector and foreign capital, and the influence of the state in economic policies has been weakened compared to the previous period. Since the 1930s, the development plan prepared by the USA has been accepted instead of state-centered development plans. The change in statism was also reflected in the RPP's party program in 1947. It will be seen that during the Democrat Party (DP) period, which was in power in the 1950s, the idea of statism transformed in favor of the private sector and foreign capital. After a period in which the state was a determining factor in the economy in the 1930s, after 1945, a period began in which the determining role of the state in economic policies decreased. This transformation in statism policies has almost ended the discussions on statism. In this period when different interpretations have lost their influence in Türkiye's domestic and foreign policies, statism is no longer a matter of debate. Statism is now a means of adapting economic policies to the Cold War period.